

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

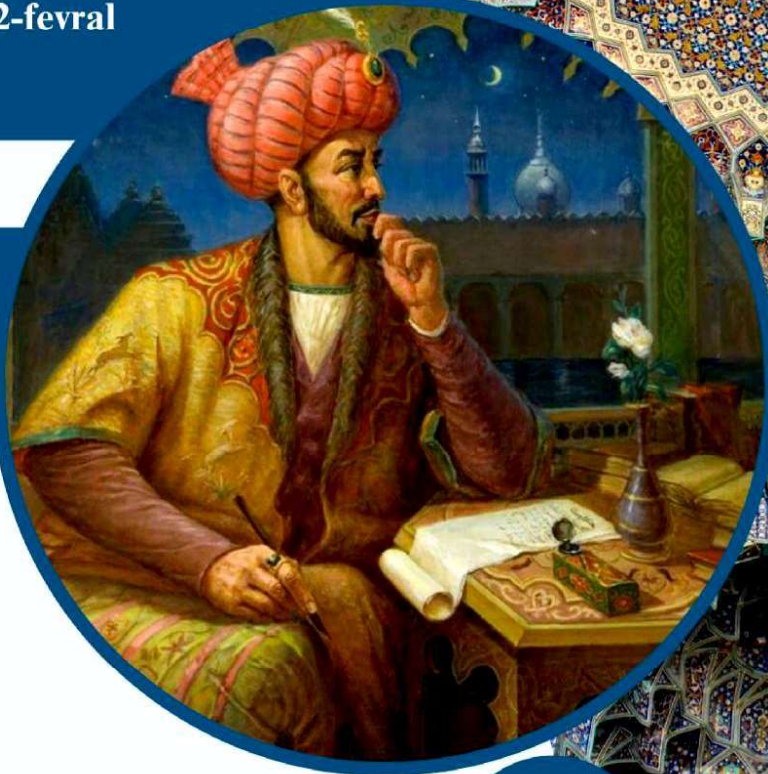
ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK
TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

“ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MEROSINING SHARQ DAVLATCHILIGI VA MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O'RNI”

mavzusidagi III xalqaro ilmiy-nazariy va
amaliy anjuman materiallari

2026-yil 12-fevral

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI
VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

O‘ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI

BOBUR NOMLI XALQARO JAMOAT FONDI

**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR
MEROSINING SHARQ DAVLATCHILIGI VA
MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O‘RNI**

III xalqaro ilmiy-nazariy va amaliy anjuman materiallari

Toshkent – 2026

ZAHIRUDDIN MUHAMMAD BOBUR XOTIRALARIDA BUHORO VA SAMARQAND SHAHARLARINING O‘ZIGA XOS MA’LUMOTLARI THE CITY IDENTITIES OF BUHARA AND SAMARKAND IN THE MEMOIRS OF ZAHIRUDDIN MUHAMMED BABUR

Saygin Muhterem Orhan

Türk dili ve edebiyatı (Klasik Türk edebiyatı) doktoru,
Millo Eğitim Bakanlığı personeli (Nalan-Mustafa Kaynak Bilim ve Sanat Merkezi/Uzman
öğretmen),

E-mail: muhteremsaygn213@gmail.com

DOI: [10.52773/tsuull.conf.2026./YOMH3034](https://doi.org/10.52773/tsuull.conf.2026./YOMH3034)

ÖZET. İnsanlık tarihi, mekâna bağlı olarak şekillenmiştir. İnsanoğlu birtakım ihtiyaçlarını daha kolay karşılayabilmek, işbirliği, güven ve huzur içinde hayatını sürdürebilmek maksadıyla gruplar halinde yaşamayı tercih etmiş böylece şehirleşme olgusu ortaya çıkmıştır.

Nasıl ki insanların sahip olduğu özellikler onların şahsiyetlerini oluşturuyorsa; şehirlerin de kendine has hususiyetleri o şehrin kimliğini inşa etmektedir. Kent kimliği bir şehrin adı zikredilince akla ilk gelen, o kentin simgesi olan doğal, yapay ve sosyokültürel unsurların bütünüdür.

Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi'nden sonra ulaşım ve iletişim hızla gelişmiş, sonraki süreçte dünya küresel bir kıyı helini almaya başlamıştır. Modern yaşamla birlikte insanlar şehirlerde işyeri, okul, hastane, alışveriş ve eğlence merkezi, spor salonu gibi kapalı alanlarda tekdüze bir hayat yaşamaya mecbur kalmıştır. Bireyselleşme, kültürel birliğin yok olması, sosyal dayanışmanın azalması neticesinde kendine, içinde yaşadığı kentin kimliğine, toplumun değerlerine yabancı şehirli bir insan tipi ortaya çıkmıştır. Günümüzde kent kimliği kavramı, risk altındadır. Zıkk modernleşme, şehirleri de tek tipleştirilmektedir.

Zahorëddon Muhammed Bëbër (1483-1530) Hindistan'da 63 asırdan fazla süren Türk hükümetinin temellerini atmış, zok uçnlë bir devlet adamı ve aydın bir şahsiyettir. Onun Bëbërnöme (Vekëyi, Vëkiât-ı Bëbëro, Vëkianöme, Vekëyi' name-i Pëdişâho, Bëbëriyye, Tëzëk-i Bëbëro) adlı eseri; tarım, botanik, zooloji, astronomi, şehircilik, mimari, coğrafya, tıp, edebiyat, halkbilimi ve gastronomi gibi farklı alanlara dair bilgiler izerdiğinden kültür ve sanat tarihimiz açısından zengin bir kaynaktır. Bu zalışmada disiplinler arası bir yaklaşımla Zahorëddon Muhammed Bëbër'ın hatıratında iki kadim şehir Buhara ve Semerkant hakkında verilen bilgiler, kent kimliği kavramı zerzevesinde ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Zağatay edebiyatı, Zahorëddon Muhammed Bëbër, Bëbërnöme, Kent kimliği, Semerkant, Buhara.

Annotation. *Human history has been shaped by spatial limitations. To more easily meet their needs and to live in harmony, trust, and peace, humankind preferred to live in groups, thus giving rise to the phenomenon of urbanization. Just as the characteristics people possess form their personalities, the unique features of cities construct their identity. Urban identity is the sum of natural, artificial, and socio-cultural elements that first come to mind when a city's name is mentioned, and that symbolize that city.*

Following the Enlightenment and the Industrial Revolution, transportation and communication developed rapidly, and in the subsequent period, the world began to become a global village. With modern life, people have been forced to live monotonous lives in enclosed spaces in cities such as workplaces, schools, hospitals, shopping and entertainment centers, and gyms. Individualism, the disappearance of cultural unity, and the decrease in social solidarity have resulted in a type of urban dweller alienated from themselves, the identity of the city they live in, and the values of their society. Today, the concept of urban identity is at risk because modernization is also homogenizing cities.

Zahiruddin Muhammad Babur (1483-1530) was a multifaceted statesman and intellectual who laid the foundations of Turkish rule in India, which lasted for more than three centuries. His work, Baburnama (also known as Vekayi, Vekiat-ı Vebero, Vekianame, Vekayi' name-i Padişâho, Vebəriyye, Təzək-i Vebero), is a rich source for our cultural and artistic history, containing information on various fields such as agriculture, botany, zoology, astronomy, urban planning, architecture, geography, medicine, literature, folklore, and gastronomy. This study, using an interdisciplinary approach, examines the information given in Zahiruddin Muhammad Babur's memoirs about the two ancient cities of Bukhara and Samarkand within the framework of the concept of urban identity.

Keywords: *Chagatai literature, Zahiruddin Muhammad Babur, Baburnama, City identity, Samarkand, Bukhara.*

Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde kent kimliği “*Bir kentin kendine ait tarihsel ve kültürel birikimi; bülgesel, ulusal ve kıresel yerleşme sistemleri izindeki toplumsal, iktisadi ve kültürel fonksiyonları ve bunların, o yerleşim biriminin uzamsal ırgıtlenmesine etkisinden meydana gelen, fark yaratan vasıflarının tamamı*” [Keleş, 1998: 77-78] şeklinde tanımlanmıştır. Kısaca kent kimliği, bir şehri diğerlerinden ayırt etmemizi sağlayan o kente ızgı unsurlardır. Bu kavram genellikle doğal, yapay/yapılmış ve sosyokültürel/toplumsal unsurlar olmak üzere ız başlık altında ele alınmaktadır: “*Doğal zevre iklim, bitki ırtısbı, topografik ızellikleri ızerir. Yapılaşımış zevre binalar, parklar, anıtlar, cadde ve sokaklar gibi insan tarafından yapılan zevreden oluşur. Toplumsal zevre ise nüfus yapısı, kültür, sosyo-ekonomik kimlik, tarih gibi ızellikleri ızermektedir.*” [Sazlı, 2022: 2115]

Гўнмъде гўкделенлер, еғленце ве alışveriş meквнлары, işyeri, okul, hastane, eğitim ve spor alanları arasında sıkışıp kalmış, kalabalıklar izinde yalnız kalan modern insan; kendine, izinde yaşadığı şehre ve topluma yabancılaşmaktadır. Тўкетим odaklı modern yaşam bizimi kentlerin birbirinden farklı olan уцнlerini ortadan kaldırmakta, дўnyada tek tip insan ve tek tip kent olgusu gittikçe yaygınlaşmaktadır.

Kent kimliği, tarihi ѕьрез izinde teřekkы ettiğinden bir şehrin gezmіři ile geleceği arasında кўрғь vazifesi гўrmektedir. İkinci Дўnya Savaşı'ndan sonra kent kimliğinin sağlıklı bir şekilde geliştirilmesine уцnelik zalişmalar artmıştır. Bu уьзден гўнмъде kent kimliği daha da anlamlı ve цnemli bir hьle gelmiştir.

Zahorьddon Muhammed Вьбьр'ьн Вьбьрнвме adlı eseri, XVI. уьзуyl kent kimliğine dair мьhim bilgiler barındırmaktadır. Bu zalişmada onun sıз konusu eserinde verdiği bilgilerden hareket edilerek medeniyetimizin iki гўзide şehri Buhara ve Semerkant; doğal zevre unsurları (topografya, iklim, bitki цтсьсь, jeolojik yapı vb.), yарay/yарılařmıř zevre unsurları (mimari eserler, meydanlar, mesire yerleri vb.) ve sosyokытьrel/toplumsal unsurlar (gelenek, гўreneк, цrf, vdet, кытьrel değerler vb.) başlığı altında tektik edilmektedir. Вьбьрнвме'den yapılan alıntılar Reşit Rahmeti Arat'ın hazırladığı ve 1970 yılında yayımlanan “*Baburnьme-Babur'un Hetiratlı I, II, III*” adlı eserden sezilmiştir.

1. Doğal Zevre Unsurları

Buhara, Zahorьddon Muhammed Вьбьр'ьн beğendiği şehirlerden biridir. Zeşit zeşit ve lezzetli meyvelerin yetiştirildiği bir yerdir. Вьбьрнвме'de Buhara'da yetiştirilen kavunun meşhur olduğundan bahsedilmiş; Maverayьnnehir, Buhara ve Ahsi arasında bir mukayese yapılmıştır: “*şehir zok gьzeldir. Meyvesi bol ve gьzel olur. Kavunu fevkalеde iyi olur. Maverayьnnehir'de, Buhara'da olduğu kadar, bol ve iyi kavun bulunmaz. Gerzi Fergana vilьyetinde, Ahsi'nin mor-Timuro dedikleri, bir nevi kavunu buraninkinden daha lezzetli ve daha gьzeldir fakat Buhara'da her zeşit kavun bol ve iyi olur.*” [Arat I, 1970: 75] Zahorьddon Muhammed Вьбьр, Semerkant'ı ele gezirdiğinde Buhara ve Ahsi'den kavun getirtip bir mecliste bu kavunlardan ikram ettirmiştir [Arat I, 1970: 7-8].

Вьбьрнвме'de anlatıldığına гўre Buhara'nın bir diğer meşhur meyvesi de eriktir. Kabuğu soyulup kurutulularak da тькетilebilen bu meyve, ticaro aчıdan değerlidir ve kabızlık izin tedavi amazlı kullanılmıştır: “*Buhara'nın eriği de meşhurdur. Buhara eriği gibi erik hiz bir yerde bulunmaz. Kabuğunu soyup kuruturlar ve nєdir mal olarak, vilьyetten vilьyete гўnderirler. Мьльyemet izin, fevkalеde iyi bir ilьzтир.*” [Arat I, 1970: 75]

X. asrın ьнль соđrafya влими İbn Havkal, “*Buhara'nın бьтєn tarlalarından su цıktıđını ve bundan dolayı цınar, ceviz gibi ağazların yetişmediğini, burada yetişen meyvelerin Maverayьnnehir'in en iyi ve en tatlı meyveleri olduğunu*” [şeşen, 1992: 365] belirtmiştir. Bu bilgilerden hareketle, Buhara'nın iklim цzelliklerinin meyve yetiştiriciliği izin uygun olduğunu ve meyve yetiştiriciliğinin Buhara'da eskiden beri yapıldığını rahatlıkla sıыleyebiliriz.

Zahoriddon Muhammed Bobur'yn hatiratında verdiği bilgilerden Buhara yeme izme kыltыr hakkında da bilgi sahibi olmak mьmkьndьr. Sız konusu eserde verilen bilgiye gьre Buhara'nın kuşu, kazı ve tavuğu zoktur. Şarapları ise gьzel ve tesirlidir [Arat I, 1970: 75]. Verilen bu bilgiden XVI. yьzyılda Buhara'da şaraplık ьzьm yetiştirildiği anlaşılmaktadır.

Timur'un bir şehir kimliği oluşturmak amacıyla pek zok eser kazandırdığı Semerkant, Zahoriddon Muhammed Bobur izin de gayet mьhim bir şehirdir. “*Babur burayı elde etmek izin hayatı pahasına iki kere zarpmış ve ne yazık ki kaybetmiştir. Her ne kadar bir diğer payitaht kenti olan Delhi ve Agra'da sultanlığını daim kılmış olsa da Semerkant açık bir tabirle onun rьyalarını sьsleyen hayalindeki başkenttir. Hatiratında belirli aralıklarla asla Semerkant'ın havası gibi suyu gibi bir yer bulamadığını ifade etmiştir.*” [Hergьl, 2024: 248] Şüphesiz bu durum, siyasi açıdan Semerkant'ın taşıdığı değerle izah edilebilir. Nitekim Bobur hatiratında Semerkant'ın bu yцnьnь şu sızlerle anlatmıştır: “*Timur Bey evletlerinden bir kimse, isyan ederek tahta çıkarsa, burada tahta oturur. Taht kavgası yьzьnden başını kaybeder ise burada kaybeder. Hattь ‘filьn şehzdeyi Guksaray'a çıkardılar’ sızь, onun ьldьryldüğüne kinaye olmuştu.*” [Arat I, 1970: 56] Zahoriddon Muhammed Bobur, hatiratında Semerkant dışında hiçbir yerin coğrafi konumu ve koordinatları hakkında bilgi vermemiştir. Uluğ Bey'in zalışmalarından haberdar olması, hatiratında onu bu bilgileri vermeye sevk etmiş olmalıdır [Hergьl, 2024: 244]. Eserde Semerkant'ın coğrafi konumuyla ilgili şu bilgiler verilmiştir: “*Semerkant kadar gьzel bir şehir dьnyada az bulunur. Beşinci iklimdendir. Tьль 99, remz-o ньсытu 56 derece ve dakika, arzı 30 derece ve dakikadır.*” [Arat I, 1970: 68]

İklim ьzellikleri bakımından Kьbil ve Semerkant şehirlerini karşılaştıran Zahoriddon Muhammed Bobur, kışın Kьbil'de olduğu kadar kar yağmasa da Semerkant'ın kışının zok soğuk geztüğünü, yazın Kьbil'in havasının Semerkant'tan daha gьzel olduğunu dile getirmiştir [Arat I, 1970: 70].

Boburьnme'de Semerkant ve Buhara arasındaki akarsulardan Kьhek Nehri hakkında bilgi verilmiştir. Verilen bilgiye gьre kaynağı Semerkant yakınlarındaki Kьhek tepesinden çıkan ve Semerkant'ın kuzeyinden akan bu nehirden бьуьк bir kol ayrılmıştır. Şehrin gьneyinden akan bu kola Dergam suyu denilmiştir. Kьhek Nehri'nin Buhara ve Kara-Kьd arasında yerleşim yerlerinde imar işlerinde ve tarım arazilerinin sulanmasında kullanıldığı, yaz mevsiminde kuruyup Buhara'nın ьz dьrt ay susuz kaldığı ifade edilmiştir [Arat I, 1970: 69-70].

Zahoriddon Muhammed Bobur, hatiratında Semerkant'ın ьzьm, kavun, elma, nar gibi meyvelerinin zok gьzel olduğunu belirttikten sonra Semerkant'ın elma [Arat I, 1970: 6; Arat I, 1970: 70] ve ьzьmьnьn zok meşhur olduğunu kaydetmiştir [Arat I, 1970: 70].

2. Yарay/Yарılaşmış Zevre Unsurları

Timur'un Semerkant şehrine ne kadar бьуьк bir ьnem verdiği herkes tarafından bilinmektedir. O, fethettiği yerlerden getirttiği zanaatkьrlarla bir dьnya

başkenti olarak gürdüğü Semerkant'ın imar faaliyetlerine ağırlık vermiştir: *“Timur'a göre Semerkant dünya payitahtı olmalı idi. XV. yüzyılda eserini kaleme alan Arap müellif İbn Arapşah, Timur'un Semerkant şehri civarında birzok yerleşim yeri inşa ettirerek bunlara Kahire, Şam, Bağdat, Sultaniye, Şiraz adlarını verdiğini yazmaktadır. Bilindiği gibi Kahire, Şam ve Bağdat buğgenin en kudretli devletlerinin payitahtları idi. Ancak Timur'a göre bu şehirler, Semerkant'a nazaran birer küçük kasabadan başka bir şey değildi.”* [Yakubovskiy, 2021: 16] Farklı ülkelerden pek çok sanatkarı ve bilimci de Semerkant'a getiren Timur, Semerkant'ı bir bilim ve kültür merkezi yapmıştır. Tarihçi Nizameddin-i Şâmo ve Şerefeddin Ali Yezdo, musikişinas Endicanlı Yûsuf ve Abdulkadir-i Mergho, nakkaş Bağdatlı Abdülhay Hüse bu sanatkar ve bilimlerdendir [Aka, 2012: 176].

Timur'un Semerkant'ta inşa ettirdiği mimari eserlerden en çok bilinenleri Gıç Saray, Bibi Hanım Mescidi ve Gır-ı Emor'dir [Aka, 2012: 176]. Вввввввввв'de Semerkant'ta Timur ve Uluğ Bey'in pek çok imaret ve bahze yaptırdığı zikredildikten sonra bu yapıların ve bahzelerin ayrıntılı bir şekilde tasvirine gezilmiştir: *“Semerkant ve mahallelerinde Timur Bey ve Uluğ Bey'in imaret ve bahzeleri çoktur. Timur Bey Semerkant erkinde, Kük-Saray diye meşhur olan, dört katlı, fevkalâde büyük bir köşk yaptırmıştır. Bundan başka, Ahenon kapısına yakın ve kalenin izinde de cami yaptırmıştır. Bunun taşlarını, ekseriya Hindistan'dan getirttiği taşçılar işlemiştir. Camiin kitâbesinde: “Ve iz yerfeu ibrahimu'l-kavide” üyetini üyle büyük harfler ile yazmışlardır ki bir küçük mesafeden okumak mümkündür. Bu da çok büyük bir binadır. Semerkant'ın şarkında iki bahze yapmıştır. Biri daha uzakta olan Bağ-Boldı ve diğeri de daha yakında bulunan Bağ-ı Dilgüşâ'dır, Bağ-ı Dilgüşâ'dan Firuze kapısına kadar bir yol yaptırıp iki tarafına kavak ağacı diktirmiştir. Dilgüşâ'da da büyük bir köşk yaptırmış ve bu köşte Timur Bey'in Hindistan muharebelerini tasvir etmişlerdir. Kûhek tepesinin eteğinde ve Kên-ı Gil'in, Bb-ı Rahmet de dedikleri, Kara-Su'yunun üst tarafında, Nakş-i Cihan adında, bir bağ yaptırmıştır. Benim gürdüğüm zaman bu bahze artık bozulmuş ve dikkate değer bir şeyi kalmamıştı. Semerkant'ın cenubunda ve kaleye yakın yerde Bağ-ı Çınar, Semerkant'ın aşağı tarafında, Bağ-ı Şimel ve Bağ-ı Behişt vardır.”* [Arat I, 1970: 70-71] Semerkant'ın Maverânnehir bölgesindeki en büyük iz kalelerden birine sahip olduğunu kaydeden [Arat I, 1970: 4] Zahorëddon Muhammed Вввв, adıyla iz kalenin zevresini çizirmiş ve iz kalenin uzunluğu 10.600 adım gelmiştir [Arat I, 1970: 69].

Semerkant şehir kimliğinin inşasında mühim bir yeri olan bir diğer tarihî şahsiyet de şüphesiz Uluğ Beydir. Uluğ Bey'in kendisi başta olmak üzere Kadızade Rımo, Cemşîd el-Kâşî ve Ali Kuşçu gibi bilginler; İsmet-i Buhro ve Sekkoko gibi şairler Semerkant'ın ilim, kültür ve sanat merkezi haline getirilmesinde büyük rol oynamışlardır. Ayrıca Uluğ Bey, kent kimliği kavramının yaray zevre unsuru içerisinde değerlendirilen mimari eserler

bakimından da kente pek zok yapı kazandırmıştır. Onun yaptırdığı mimari eserler Ввбърнвме'de şu şekilde anlatılmaktadır: “*Uluğ Bey Mirza'nın imaretlerinden medrese ve hankah Semerkant kalesinin iz tarafındadır. Hankahın kubbesi fevkalæde бьуьктър. Onun kadar бьуьк bir kubbenin дьныада bulunmadığını сьуьлер. Bu medrese ve hankahın yanında, Mirza Hamamı diye meşhur olan iyi bir hamam yaptırmıştır. Döşemesi muhtelif taşlardandır. Horasan ve Semerkant'ta böyle bir hamamın bulunduğu мөлым değildir. Bir de medresenin cenubunda, Mescid-i Mukattæ dedikleri, bir mescit yaptırmıştır. Mukattæ denilmesinin sebebi, parza parza ağazları yontup, İslæmo ve Zin usьilyь nakışlar ile yapıldığındandır.*” [Arat I, 1970: 71] Ayrıca Uluğ Bey'in Şah-ı Zinde mezarlığındaki yapıları tamir ettirip Гьг-ı Emor'e bir tazkapı (dervvze) yaptırdığı bilinmektedir [Unat, 2012: 128]. Her ne kadar Ввбърнвме'de belirtilmemişse de Uluğ Bey'in Buhara'ya da bir medrese inşa ettirdiği kaynaklarda gezmektedir [Şeşen, 1992: 366].

Timur'un torunu Cihangir Mirza'nın oğlu Muhammed Sultan Mirza, Semerkant'ın dış kurganında bir medrese yaptırmıştır. Timur ve Semerkant'ta padişahlık eden evlatlarının kabri bu medresenin yanındadır [Arat I, 1970: 71].

Zahorьddon Muhammed Ввбър'ьн hatıratında Uluğ Bey'in Semerkant'ta yaptırdığı rasathaneye ve astronomi zalışmalarına değinilmiş, ondan цnce hazırlanan zicnvmeler hakkında genel bilgiler verilmiş, bazı yцндlerden Uluğ Bey'in hazırladığı zoc ile diğerleri kıyaslanmıştır: “*Uluğ Bey Mirza bu rasat ile zoc-i Гьргьно'yi yazmıştır ki дьныада һелæ bu zoc, diğerlerinden daha fazla kullanılmaktadır. Bundan evvel, Носа Nasor-i Тьiso'nin, İlhan da dedikleri Hulagu Han zamanında, Meraga'da zaptettiği zoc-i İhano мьstamel idi. Gelibæ дьныада yedi-sekizden fazla rasat zaptedilmiştir. Bunlardan biri, Halife Me'mun'a aittir ve zoc-i Me'muno'yi buna гьре yazmışlardır. Batlamyus da bir rasat zaptetmiştir. Hindistan'da, Raca Biker Mæcit Hindu zamanında, bugьн Mandu diye tanınan Malva devletindeki Ucon ve Dehar'da, bir rasat zaptetmişlerdir. Hinduların Hindistan'da bugьн kullandıkları zoc budur. Bu rasadın zaptından beri 1584 sene gezmiştir. Bu, diğer zoclere гьре daha noksandır.*” [Arat I, 1970: 72] Ввбърнвме'de rasathanenin Кыhek tepesinin eteğinde inşa edildiği, izinde zoc yazma vleti bulunduğu ve ьз katlı olduğu belirtilmiştir [Arat I, 1970: 72]. Zahorьddon Muhammed Ввбър, Uluğ Bey'in Semerkant'ta inşa ettirdiği Mukattæ Mescidi ile Semerkant Medresesinin kiblesi arasında бьуьк bir fark bulunması sebebiyle mescidin kible yцпьньн yıldızlara гьре tayin edilmiş olabileceğini düşünmüştър [Arat I, 1970: 71].

Timur soyundan gelen emir ve beylerin yaptırdığı бағ, bahze ve mesire yerleri hakkında Zahorьddon Muhammed Ввбър hatıratında dikkat zekici bilgiler vermiştir. Amcası Sultan Ahmed Mirza zamanında yapılan Derviş Muhammed Tarhan'ın zarbağı, Кыhek tepesinin batı tarafındaki Бағ-ı Meydan adlı bahze ve bu bahzenin ortasındaki Зihil-Сьтън denilen bina, Кыhek tepesine doğru bir başka

bahze ve bu bahze izerisindeki saray ve duvarındaki zinilerden dolayı Zinihne diye adlandırılan köşk ayrıntılı bir bizimde anlatılmıştır [Arat I, 1970: 72-73].

Yine hatıratda, Bağ-ı Meydan'ın biraz aşağısında karaağaz, beyaz servi ve söğüt ağaçlarının dikildiği Kulbe zayırina nazır bir zarbağ betimlenmiştir. Babır Şah'a göre bu zarbağın tek eksiği izinden gezen bir akarsuyun olmamasıdır [Arat I, 1970: 73].

Ввбърнвме'de Semerkant zevresindeki zayırlardan da bahsedilmiştir. Bu meşhur zayırlardan biri kentin kuzey doğu tarafındaki Semerkant'a yaklaşık 8-9 kilometre uzaklıktaki Квн-ı Gil zayıridır. Zahorъddon Muhammed Ввбър'in zikrettiğine göre Semerkant sultanları yılda 1-2 ay bu zayırdaki ikamet ederlermiş. Ab-ı rahmet de denilen ve 7-8 değirmeni dıңdırecek kadar suyu olan Kara-Su nehri bu zayırdan izinden gezermiş. Nehrin etrafı bataklıkmiş. Zayırdan asıl adı Квн-ı Abgor'miş fakat tarihlerde Квн-ı Gil diye kaydedilmiştir. Квн-ı Gil'in гъney doğusuna doğru yaklaşık 8-9 kilometre uzaklıkta Han Yurdu adı verilen bir başka zayırdaki daha varmış. Kara-Su bu zayırdan izinden de gezip Квн-ı Gil'e doğru menderes oluşturarak akarmış. Zahorъddon Muhammed Ввбър, elverişli konumu sebebiyle Semerkant kuşatmasında birkaç kez bu zayırdaki konaklamıştır. Bir başka zayırdaki da Dilgüşâ bahzesi ile Semerkant arasındaki Въdene (bildircin) korusudur. Semerkant'ın kuzey tarafına doğru yaklaşık 18 kilometre mesafede Кцл-и Мегвк zayırdaki bulunmaktadır. Bu zayırdan bir tarafında бьуьк bir гцл bulunduğundan bu adla anılmıştır. Bir diğeri zayırdaki diğeri nispetle biraz кьзьк olan Kulbe zayıridır. Bu zayırdan kuzeyinde Kulbe кцуь ile Кыhek nehri, гъneyinde Bağ-ı Meydan ile Derviş Muhammed Tarhan'ın zarbağı doğusunda ise Кыhek tepesi yer alır [Arat I, 1970: 74-75].

Bağ, bahze, mesire yerleri ve mimari eserler hakkında verdiği ayrıntılı bilgiler ve yaptığı tasvirler Zahorъddon Muhammed Ввбър'ın şehir planlaması ve bahze кьлтььь hakkında derin bir bilgi ve birikime sahip olduğunu гцstermektedir.

3. Sosyokьлтьььrel/Toplumsal Unsurlar

Şehir, insanlık tarihi boyunca sahip olduğu ьzellikler sebebiyle kırsaldan daha бьуьк bir cazibe merkezi olmuştur. Kentler arasında ise siyasi otoritenin merkezi olan payitahtın ayrı bir yeri vardır. Aydın bir şahsiyet, zok ьцнль bir devlet adamı olan Zahorъddon Muhammed Ввбър, ьз ay kadar padişahlık yaptığı [Arat I, 1970: 82] ve цвгьyle bahsettiğı Semerkant'ın tarihi, кьлтьььь, şehir halkının inanışı ve itikadı, buradan yetişen din ьlimleri hakkında мьhim bilgiler vermiş, şehre dair ayrıntılı tasvirler yapmıştır: “*Hizbir dьşman, şiddet ve ьstьnlьk ile bunu ele geziremediğı izin, 'belde-i mahfuza' derler. Semerkant, emirьлтььь minin hazret-i Osman zamanında, İslemiyet'i kabul etmiştir. Sahebden Kuşem bin Abbas buraya gelmiştir. Mezarı Ahenon kapısının dışarısındadır ve hьlь Mezar-ı Şah ismi ile мьruftur. Semerkant'ı İskender te'sis etmiştir. Moğul ve Тьrk ulusları Semiz-Kend derler. Timur Bey burasını payitaht yaptı. Timur Bey'den ьnce ve onun gibi бьуьк bir padişah Semerkant'ı payitaht yapmış değildir. Сыр ьzerinden kurganın uzunluğunun ьлзьlmesini emrettim; ьлзьтьььь, on*

bin altı yuz kadem çıktı. Ahalisi tamamen s̄nno, p̄ek mezhep, şeriate bağlı ve dindardır. Hazret-i Peygamber zamanından beri Maverab̄nnehir'de o kadar zok İsl̄m imamları yetişmiştir ki hiçbir vilayetten bu kadar imamın çıktığı m̄bl̄m değildir. Kel̄m imamlarından olan Şeyh Eby Mansur, Semerkant'ın M̄t̄rid adlı mahallesindedir. Kel̄m imamları iki fırkadır. Birine M̄t̄ridiye, diğerine Eş'ariye derler. M̄t̄ridiye, Şeyh Eby Mansur tarafından kurulmuştur. Sahoh-i Buharo sahibi Hoca İsmail de Maverab̄nnehir'dendir. Hid̄ye sahibi Fergana'nın Merginan adlı vilayetindedir. İmam Eby Hanife mezhebinde Hid̄ye'den daha m̄teber bir fikh kitabı yoktur.” [Arat I 1970, 68-69] Zahor̄ddon Muhammed Vb̄b̄r'e ḡre Semerkant, d̄zenli bir şehirdir. Her esnafın ayrı pazarı mevcuttur. İȳi ekmekzileri ve aşıları vardır. D̄nyada en iȳi kâğıt Semerkant'tan çıkar. Sv̄vaz adı verilen bu kâğıtın b̄t̄n malzemesi K̄v̄n-ı Gil'den getirilir. Semerkant'ın kırmızı kadife kumaşı her yere ihraz edilir [Arat I, 1970: 73-74].

Vb̄b̄r̄n̄me'de Semerkant ve Buhara zevresindeki bazı ırf, v̄det, gelenek ve ḡreneklere de değinilmiştir. Merginan hakkında bilgi verilirken yumruk ḡreşinin Maverab̄nnehir buğgesinde ızellikle de Semerkant ve Buhara'da yaygın bir v̄det olduğunu dile getirmiştir [Arat I, 1970: 5-6]. Benzer şekilde b̄ȳk bir vilayete bağlı olan daha k̄z̄k vilayetlere Semerkant ve Buhara zevresinde t̄men, Endican ve Kâşgar'da urçın, Hindistan'da ise pergene dendiğini ifade edilmiştir [Arat II, 1970: 203]. Semerkant'ta h̄k̄m s̄ren sultanların K̄v̄n-ı Gil adındaki zaırda bir-iki ay ikamet etmeyi v̄det edindiklerinden bahsedilmiştir [Arat I, 1970: 74].

Timur devletinin başkenti olması sebebiyle Semerkant siyasi açıdan da m̄him bir merkezdir. Timur'un Semerkant'ta yaptırdığı Guksaray bu bakımdan manidar bir mek̄ndır. Burası Timurlu devlet geleneğinde bir nevi iktidarın simgesidir. Bu durum Vb̄b̄r̄n̄me'de su s̄zlerle anlatılmıştır: “Timur Bey'in yaptırdığı b̄ȳk imaretlerden biri Guksaray'dır. Semerkant'ın erkindedir. Bu imaretin garip bir hususiyeti vardır. Timur Bey evletlerinden bir kimse, isyan ederek, tahta çıkarsa, burada tahta oturur. Taht kavgası ȳz̄nden başını kaybeder ise burada kaybeder. Hatt̄ ‘fil̄n şehz̄deyi Guksaray'a çıkardılar’ s̄z̄, onun ıld̄r̄ldüğüne kinaye olmuştı.” [Arat I, 1970: 56] Neticede Semerkant'ı ele gezirmek, Timur soyundan gelen şehzadelere padişahlık yolunu açıyordu. Nitekim Zahor̄ddon Muhammed Vb̄b̄r de ata yadığvı olarak ḡrdüğü Semerkant'ı iki kez ele gezirmiştir [Arat II, 1970: 195] fakat sonrasında yenilerek Semerkant'tan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu olay, onun izin b̄ȳk bir yıkım olmuştur. Hatıratında bu olayın kendi ızerindeki tesirini şu s̄zlerle dile getirmiştir: “Endican derken, Semerkand'ı elden çıkardık. Endican da elden gitmişti. Biz (“ḡfil, buradan s̄r̄lm̄ş ve oradan mahrum kalmış”) denilene benzedik. Bu fevkal̄de ağır geldi. Z̄nk̄ padişah olduğumdan beri adamlarımdan ve vilayetten buyle ayrılmamıştım. Kendimi bileliden beri bu kadar ıstırap ve meşakkat zekmemiştim.” [Arat I, 1970: 88].

gʻurubmden detaya doʻgʻru bir anlatim tercih edilmiştir. Mimari eserler hakkında verilen bilgiler, Zahorʻddon Muhammed Bvbyʻbn Şehir planlaması ve peyzaj estetiği alanında geniŐ bir birikime sahip olduğunu gʻdstermektedir. Nitekim Timur devrinde teŐekkʻl etmeye baŐlayan bayındırlık faaliyetleri sonraki Őrezte karakteristik bir imar kʻltʻb vʻsuda getirmiŐ, Zahorʻddon Muhammed Bvby de bu kʻltʻrel mirası Hindistanʻa taŐımiŐtır. Bvbyrnmteʻde Semerkant zevresinde ayrıntılı bir Şekilde betimlenen bağ, bahze, zaıır ve ızellikle de zarbağ gibi mimari yapıların zevresindeki yeŐil alanlar; sonraki Őrezte Hindistanʻdaki mimari eserlerin etrafını ŐbşlemiŐtir.

Zahorʻddon Muhammed Bvbyr, kent kimliğinin sosyo-kʻltʻrel uğıbyle alakalı olarak Buhara ve Semerkantʻta yumruk gʻreŐinin zok sevilen bir spor olduğunu belirtmiŐ, Buharalı ve Semerkantlı din vlimlerini tanıtmıŐtır. Semerkantʻın tarihi, kʻltʻb, Şehir halkının dino inanışı ve mezhebi hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Her esnaf gurubunun ayrı pazarının olması, dʻnyanın en iyi kâğıdının Semerkantʻta ıretilmesi, meşhur kırmızı kumaŐının farklı bılgelere ihraz edilmesi gibi hususların vurgulanması, XVI. ubyzıl Semerkant kent kimliğinde ticaretin mʻhim bir yer tuttuğunu gʻdstermektedir.

Hatıratıta bazı yerlerin ve mimari eserlerin adının nereden geldiğinin halk etimolojisiyle izah edilmesi gibi seyahatname tʻbne has anlatım ızellikleri kullanılmıŐtır. Bu hususiyet sayesinde o dınemde yaŐayan insanların bu mekʻnları ve mimari eserleri algılama ve anlamlandırma bizimi hakkında fikir sahibi olabilmek mʻmkʻndır. Yine seyahatname ıslubu zerzevesinde değerlendireceğimiz bir diğer husus da eserde pratik ızʻ birimlerine yer verilmiş olmasıdır. Sıızgelimi, uzunluk ızʻbʻb olarak adım ya da bir akarsuyun debisini anlatırken 7-8 değermeni dındırecek kadar suyunun olduğu sııylenerek o devrin insanların bu ızʻbleri rahatlıkla zihinlerinde tasavvur edebilmelerine imkʻn tanınmıŐtır. Bııylece ıslup zeŐitliliđi oluŐturulmuŐ ve eser ilgi zekici hble getirilmiŐtir.

KAYNAKZA:

1. Aka, İ. *Timur ve Devleti*. Ankara: Atatʻrk Kʻltʻr Dil ve Tarih Yʻksek Kurumu Tʻrk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
2. Aka, İ. “Timur” *Tʻrkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Tʻrkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012. C. 41, 173-177.
3. Akʻn, ı. F. “Bvbyr” *Tʻrkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1991. C. 4, 396-400.
4. Arat, R. R. *Baburnʻme-Baburʻun Hatıratı-I, II, III*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970.
5. Aydınlı, O. “Semerkant” *Tʻrkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2009. C. 36, 481-484.
6. Clavijo, R. G. *Timur Devrinde Kadisʻten Semerkandʻa Seyahat*. (Zev. ımer Rıza Doğrul), İstanbul: Kesit Yayınları, 2007.

7. Zoruhlu Y. “Semerkant” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2009. C. 36, 484-486.
8. Hergyl, Z. “Bir Rınesans İnsanı Gazi Zahiruddin Muhammed Babır’ın “Babırnâme” Eserinde Mimarlık ve İmar Dnyası.” *Selzuk Türkiyat*, 61 (2024): 237-261.
9. Hoca Gıybseddin Nakkaş. *Hıtay Sefaretnamesi*. (Zev. Kızıkzelebızvde İsmvil Bsim), Ankara: Atatürk Kltür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023.
10. Keleş, R. *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1998.
11. Moreland W. H. ve Geyl P. *Francisco Pelsaert’e Güre Cihangir’in Hindistan’ı*. (Zev. Emre Çmır), Ankara: Atatürk Kltür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022.
12. Rejérova, A. *Timurlarda Kltürel Hayat ve Sultan Hıseyin Baykara Dınemi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, 2019.
13. Sazlı, A. “Kıreselleşmenin Mekınsal Etkileri ve Kent Kimliği.” *İDEALKENT*, 13/37 (2022): 2108-2128.
14. Şeşen, R. “Buhara” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1992. C. 6, 363-367.
15. Unat, Y. “Uluğ Bey” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2012. C. 42, 127-129.
16. Yakubovskiy, A. *Timur ve Timuroler Devrinde Semerkand*. (Zev. Sabur Rasol), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021.